

DEMOCRATIE EN ECONOMIE

Martha Nussbaum, *Niet voor de winst: Waarom de democratie de geesteswetenschappen nodig heeft*, Ambo/Anthos Uitgevers, 2011, € 15,99 ISBN 978 90 2632 4048.

Niet voor de winst van Martha Nussbaum is een bijzonder boek. Ik las de voorbije jaren veel boeken die vanuit de blik van de menswetenschappen – Martha Nussbaum is hoogleraar recht en ethiek aan de universiteit van Chicago – stevige analyses van maatschappelijke problematieken brachten en er soms ook oplossingen voor aanbrachten. Ik verwijs naar het werk van Michael J. Sandel, Tony Judt, Ton Lemaire, Willem Schinkel, Dick Pels. Martha Nussbaums boek is echter anders. Zelden ging een boek zo direct in op de problematiek. Nussbaum houdt een stevig onderbouwd pleidooi voor de plaats van de geesteswetenschappen en de kunsten in het onderwijs, en dat als fundament van het volgens haar noodzakelijke streven naar burgerschap. Het boek is direct, het maakt geen omwegen. Recht in het hart van de zaak. Daarmee is het niet noodzakelijk bruikbaar en praktisch – ze is tenslotte geen onderwijskundige noch een politica, maar het draagt wel uitwegen aan voor een samenleving die steeds meer utilitair denkt en handelt. Al is de toon van het boek niet echt optimistisch. Het zet zich af tegen een steeds sterker wordend mensbeeld waarin de mens louter wordt bekeken als een (economische) producent – misschien kan je die beter een levende machine noemen – en consument.

Ieder weet dat ik in mijn politiek maatschappelijk engagement steeds een lans breek voor het intrinsieke belang van kunst en cultuur,¹ Martha Nussbaum argumenteert echter vanuit het belang van de democratie en het bijbehorende burgerschap. Ze betreurt dat de niet-exacte vakken en de geesteswetenschappen in de verdrukking raken. Ze worden wegbezuinigd. En dat gebeurt volgens haar omdat het onderwijs strikter moet bijdragen aan een op winst gerichte economie.

Steeds opnieuw pleit ik voor een belangrijke plaats van kunst en cultuur in het reguliere onderwijs. Daarmee zet ik mij af tegen het steeds dwingender utilitair denken over de rol van het onderwijs. Vandaag moet de school van jongeren vooral mensen maken die snel en functioneel kunnen worden ingezet op hun toekomstige werkplek. De arbeidsmarkt legt steeds meer de nadruk op de nuttigheid van onderwijs, al is het maar om de knelpuntberoepen snel te kunnen invullen. De overheid, mede onder impuls van internationale ontwikkelingen, rationaliseert de onderwijsvormen, past de curricula aan en schrapt naarstig vakken als geschiedenis, esthetica, literatuur enzovoort.

Voor mij was het opmerkelijk om vast te stellen hoe de visie van Nussbaum op mijn these aansluit, alhoewel haar these breder is. Ze brengt kunst en

geesteswetenschappen onder dezelfde noemer. Daarenboven verbindt ze de noties democratie en burgerschap met de geesteswetenschappen en de kunsten. Dat vind ik een buitengewoon interessante benadering. Het onderstreept nogmaals het belang van de artistieke praktijk en de plaats van kunsten in het onderwijs. Kunst is niet waardevrij. In tegenstelling tot wat velen denken, is dit geen spanning, want op hun beurt dragen ze ook bij tot een sterke democratie en meer burgerschap. Het is een krachtige aanvulling op mijn intrinsieke benadering van het belang van kunst en cultuur. Nogmaals, dit is geen spanning, maar een kader stellende benadering van wat ikzelf het 'vanzelfsprekende maatschappelijke engagement' van de kunst en de kunstenaars zou noemen.

Dat Nussbaum vertrekt vanuit een normatief kader, kan in sommige wetenschappelijke kringen voor wenkbrauwigefrons zorgen, maar haar these is zo sterk onderbouwd dat haar werkwijze verdedigbaar wordt. Zij meent dat onderwijs in eerste instantie gericht moet zijn op democratisch burgerschap. De op school ontwikkelde vaardigheden in kritisch denken en reflectie zijn van doorslaggevend belang voor het levend en alert houden van democratieën.

Maar ook het economisch belang van het onderwijs vereist dat we een beroep doen op de kunsten en de geesteswetenschappen om een klimaat van verantwoordelijk en alert rentmeesterschap en een cultuur van creatieve innovatie te bevorderen. Zo worden we niet gedwongen tot een keuze tussen onderwijs gericht op winst en onderwijs gericht op goed burgerschap. Martha Nussbaum wil leerlingen vormen tot verantwoordelijke democratische burgers die in staat zijn goed na te denken en te beslissen over een breed scala aan kwesties, en dit zowel politiek alsook economisch.

Ze weerlegt in haar boek de algemeen aanvaarde these dat de groei-economie op zich leidt tot een betere gezondheidszorg, onderwijs en minder maatschappelijke ongelijkheid. Er is geen correlatie tussen beide. Dat geldt ook voor politieke vrijheid, kijk maar eens naar China. Economische groei leidt dus niet tot democratie, zo stelt Martha Nussbaum. En dus mag het onderwijs niet louter op die economie gericht worden.

In het werk vertrekt Nussbaum vooral van de situatie in de Verenigde Staten en Indië, in mindere mate in Europa. Dat doet niks aan het werk af, maar voor ons, Europeanen zou dat haar boek nog relevanter gemaakt hebben.

Nussbaum staat in haar boek lang en grondig stil bij de socratische pedagogiek, zeg maar het belang van argumentatie en dialoog. Leerlingen en studenten moeten leren om zelfstandig te denken en te argumenteren en ze moeten hiervoor de noodzakelijke vaardigheden ontwikkelen. Hiertoe moet onderwijs afrekenen met gestandaardiseerde examens en de plaag van het van buiten leren. Ze

versterkt haar visie door een beroep te doen op vele voorgangers. Jean Jacques Rousseau beschrijft in *Emile* een vorm van onderwijs gericht op het vormen van een jongeman die autonoom is, die onafhankelijk kan denken en problemen zelfstandig kan oplossen. Het socratische denken wordt er als het ware geïllustreerd. Het is van grote invloed geweest op latere onderwijskundigen zoals Johann Pestalozzi, Friedrich Fröbel, John Dewey, filosoof en beoefenaar van de socratische onderwijsmethode, in Indië vooral Rabindranath Tagore. Noties als wereldburgerschap, inzicht in culturen en verschillende religies zijn essentieel.

Omgaan met de complexe wereld vereist niet alleen feitenkennis en logica, maar ook een derde vaardigheid, die Martha Nussbaum de narratieve verbeelding noemt. Ze wijdt een hoofdstuk aan literatuur en kunst als instrumenten voor het cultiveren van de verbeelding, als de vaardigheid om te bedenken hoe het zou kunnen zijn om in de schoenen te staan van iemand anders. Deze vaardigheden ontwikkelt een mens vooral in het gezin, maar scholen, zelfs het hoger onderwijs, kunnen ook hier een belangrijke rol vervullen. Zo dient de geesteswetenschappen en de kunsten een centrale plaats in het vakkenpakket toe te komen. Ze staat stil bij het belang van het spel waardoor kinderen waardevolle ervaringen met inlevingsvermogen en wederkerigheid opdoen.

Ze verbindt het kunstonderwijs aan lessen in wereldburgerschap, omdat kunstwerken vaak een zeer waardevolle manier zijn om begrip te verwerven in een cultuur die anders is. De rol van kunst op scholen en universiteiten is tweeledig. Kunst stimuleert de capaciteit voor spel en empathie in het algemeen, en richt zich op bepaalde culturele vlekken.

Verbeeldingskracht is ook een essentieel kenmerk van een gezonde zakencultuur. Die vereist flexibele, open en creatieve geesten. Literatuur en beeldende kunsten bevorderen dergelijke capaciteiten.

Andere culturen leren kennen, respect opbrengen en nieuwsgierig omgaan met andere uitingsvormen, wat ook het geval is met hedendaagse kunst, zijn noodzakelijke bouwstenen van een onderwijs dat niet op winst maar op burgerschap is gericht.

In de Verenigde Staten is er nog steeds een traditie die *liberal arts*-onderwijs heet. Ook aan de universiteit worden vakken als filosofie, geschiedenis en kunsten gedoceerd, ook aan faculteiten die economisch gericht zijn of exacte wetenschappen behandelen. Dat staat echter onder sterke druk omdat het op economie gerichte onderwijs de bovenhand dreigt te nemen. Nussbaum meent dat dit sterker het geval in Europa dan in Amerika. De overtuiging dat het noodzakelijk is mensen fantasievol en onafhankelijk te leren denken, kalft af.

Het is een boek dat iedereen moet lezen die begaan is met onderwijs, met geesteswetenschappen en met kunst en cultuur. Maar wellicht nog meer moet het

door mensen worden gelezen die vorm geven aan ons economisch beleid, door bedrijfsleiders en hun vertegenwoordigers in koepels van werkgevers. We hebben immers niet alleen nood aan een rijke economie, en dus niet alleen aan een onderwijs dat gericht is op winst, maar ook een democratische samenleving, met creatieve, onafhankelijke en kritische burgers. Ook dit versterkt op zijn beurt de economie. Pas dan kunnen we spreken van een 'rijke' samenleving. Daarom heeft de democratie de geesteswetenschappen en de kunsten nodig.

Bart Caron (Marke)

1 Bart Caron is als Vlaams volksvertegenwoordiger lid van de commissie cultuur, jeugd, sport en media. Vorig jaar publiceerde hij het boek *Niet de kers op de taart, waarom kunst- en cultuurbeleid geen luxe is* dat verscheen bij Pelckmans.